

IŠSIVADAVUSIŲ ŠALIŲ EKONOMIKOS YPATUMAI

V. JUŠCIUS, A. KALVAITIS

Pagrindiniai išsivadavusių šalių ekonomikos bruožai. Neokolonializmas

XX a. antroje pusėje galinga nacionalinio išsivadavimo revoliucijų banga nušlavė kolonijinę imperializmo sistemą. TSKP XXVI suvažiavime buvo pažymėta, kad „aštuntajame dešimtmetyje faktiškai buvo baigtos likviduoti kolonijinės imperijos“ (3, p. 4). 1919 m. kolonijos ir priklausomos šalys užėmė 72% žemės teritorijos ir jose gyveno 69,4% gyventojų, o 1980 m.—1% teritorijos ir 0,3% gyventojų (10, p. 56).

Kolonializmo žlugimas yra antrasis savo istorine reikšme procesas po pasaulinės socializmo sistemos susidarymo, vienas iš svarbiausių bendrosios kapitalizmo krizės bruožų, reiškiančių teritorinio pasaulio pasidalijimo tarp imperialistinių valstybių likvidavimą. Vietoj buvusių kolonijų ir pusiau kolonijų susidarė didelė (apie 120) besivystančių šalių grupė.

„Jaunos suverenios valstybės neįeina nei į imperialistinių, nei į socialistinių valstybių sistemą. Tačiau didžioji jų dauguma dar nėra ištrūkusi iš pasaulinio kapitalistinio ūkio, nors ir užima ten ypatingą vietą“ (4, p. 5). Vadinasi, iškovoti politinę nepriklausomybę—tai dar nereiškia pereiti prie naujos gamybinių santykių sistemos. Nauji gamybiniai santykiai gali atsirasti tik įvykdžius gilius vidinio ir išorinio ekonominio gyvenimo pertvarkymus. O tai yra antrasis svarbiausias nacionalinio išsivadavimo revoliucijų uždavinys.

Jaunos nacionalinės valstybės skiriasi tarpusavyje gamybinių jėgų išsivystymo lygiu ir socialine ekonomine struktūra*. Šiuos skirtumus sąlygoja nevienodas išsivystymo lygis, pasiektas dar kolonializmo laikais, skirtingas politinio išsivadavimo mastas, objektyvus diferenciacijos procesas, įvykęs po išsivadavimo, ir t. t. Tačiau jų ekonomikai yra būdinga daugelis bendrų bruožų ir ypatumų.

Pirma, nusimetus kolonijinę priespaudą, šalių ekonominis vystymasis paspartėjo. Bendrojo vidinio produkto, nacionalinių pajamų, pramonės, žemės ūkio produkcijos gamybos augimo tempais šios šalys pralenkia išsivysčiusias kapitalistines valstybes bet kuriuo jų vystymosi laikotarpiu. Paskutiniaisiais metais Indijoje, Irane, Pakistane, Meksikoje, Alžyre ir kai kuriose kitose šalyse sparčiai plėtojama atominė energetika, chemijos, naftos perdirbimo, plieno lydymo, mašinų gamybos pramonė, t. y. tos šakos, kurių šiose šalyse išvis nebuvo. Padidėjo jaunų nacionalinių valstybių eksportas ir lyginamasis svoris pasaulinėje prekyboje. Bendrųjų sanaujų norma jose beveik susilygino su atitinkamu rodikliu išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse. Nemažų laimėjimų pasiekta plečiant svietimą ir kadrų rengimą, sumažėjo gyventojų mirtingumas. Daugelis besivystančių šalių išsikovoję teisę kontroliuoti savo gamtos išteklius,

* TSRS pasaulinės ekonomikos ir tarptautinių santykių institutas besivystančias šalis skirsto į keturias stambias grupes, kiekvienoje grupėje—į pogrupius atsižvelgiant į ekonominės struktūros ypatybes ir gamybinių jėgų išsivystymo lygį. Žr.: *Vitkūnas A. Besivystančios šalys pasaulinio kapitalistinio ūkio sistemoje.*—Liaudies ūkis, 1978, Nr. 9, p. 23—24.

sudarė įvairius ekonominius susivienijimus. TSKP XXV suvažiavime buvo pažymėta, kad didėja buvusių kolonijų ir pusiau kolonijų vaidmuo šiuolaikinio pasaulio vystymesi (2, p. 12).

Antra, dėl kolonijinės praeities, iki šiol išlikusių nelygiateisių tarptautinių santykių, greito gyventojų skaičiaus didėjimo ir patriarchalinių tradicijų bei įpročių, kurie sąlygoja specifinę žmonių pažūrą į darbą, kaupimą, mobilumą, laiko taupymą ir pan., išsivadavusios iš kolonijinės priešpaudos šalys tebėra labiausiai atsilikusi ekonominė pasaulio zona. Svarbiausi ekonominiai rodikliai skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui čia yra daugelį kartų mažesni negu kapitalistinėse šalyse (5, p. 30; 8, p. 47; 13, p. 125—126). Jose vyrauja agrarinė žaliavinė ūkio struktūra, menkai išvystytos industrinio darbo formos, visu aštrumu iškyla pagrindinės socialinės problemos (badas, masinis skurdas, nedarbas, nevisiškas užimtumas, neraštingumas, socialinė nelygybė). Šioms šalims tenka vos 17% bendrojo pasaulinio produkto, 20% žmonių nuolat neprivalgo, 50% — neturi švaraus geriamo vandens, 50% vyresnių kaip 15 metų gyventojų — neraštingi, 60% — negauna medicinos pagalbos (5, p. 46). Turint galvoje tai, kad besivystančiose Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalyse gyvena apie 75% mūsų planetos gyventojų, darosi aišku, kad šių šalių tragedija yra viso šiuolaikinio pasaulio tragedija, o jų ekonominis vystymasis — viena iš svarbiausių civilizacijos problemų.

Trečia, žemas išsivadavusių šalių gamybinių jėgų išsivystymo lygis sąlygoja specifinę gamybinių santykių sistemą. Šiai sistemai atstovauja beveik visos gamybinių santykių formos, egzistavusios žmonių istorijoje, pradedant pirmykšte bendruomene ir baigiant kapitalistine. Dauge lyje Azijos ir Afrikos šalių egzistuoja šios sanklodos: 1) bendruomeninis ūkis, pagrįstas bendra žemės ir pagrindinių darbo priemonių nuosavybe, kolektyviniu darbo ir paprastai lygiaviniu paskirstymu; 2) patriarchalinis valstiečių ūkis, nesusijęs su rinka. Jis pagrįstas private gamybos priemonių nuosavybe (išskyrus žemę) ir asmeniniu darbu. Žemė priklauso feodalinėi aukštuomenei, bažnyčiai arba lupikautojams. Valstiečiai naudojami skirtingais žemės sklypais arba vergiškomis sąlygomis nuomojama žemę ir atlieka įvairias feodales prievoles; 3) smulkiaprekė valstiečių ir amatininkų gamyba, kuri remiasi private gamybos priemonių nuosavybe ir asmeniniu darbu, tačiau, skirtingai nuo patriarchalinio ūkio, susijusi su rinka; 4) nacionalinis privatinis kapitalizmas, pagrįstas private nuosavybe ir samdomojo darbo išnaudojimu; 5) valstybinis kapitalizmas, t. y. įvairios valstybės dalyvavimo formos šalies ekonomikoje; 6) užsienio ir vietinis monopolistinis kapitalas.

Kiekviena ekonominė sankloda funkcionuoja kaip santykiškai savarankiška sistema su savo reprodukcijos tipu, o jų vaidmuo ekonominiame, politiniame ir socialiniame gyvenime yra skirtingas.

Daugiasanklodinis išsivadavusių šalių ekonomikos pobūdis yra dėsningas ikikapitalistinių visuomenių sąveikos su kapitalistine, netolygaus ankstesnių ūkių formų irimo ir kapitalizmo atsiradimo rezultatas. Socialinės ekonominės bazės nevienalytiškumas yra rimta kliūtis pažangaus liaudies ūkio vystymo kelyje. Jaunos nacionalinės valstybės stengiasi likviduoti ekonomikos suskaidymą.

Ketvirta, politinę nepriklausomybę išsikovojusių šalių ekonomika yra glaudžiai susijusi su imperialistinių valstybių ūkiu, priklauso nuo monopolistinio kapitalo ir skirta jo interesams. Šios priklausomybės pagrindas — per daugelį metų susiformavęs kapitalistinis tarptautinis darbo pasidalijimas, išsivadavusių šalių ekonominis atsilikimas ir nekolonializmas.

Neokolonializmas — ekonominių, politinių, ideologinių ir karinių bei kitų santykių sistema, su kurios pagalba imperializmas pavergia ir išnaudoja jaunas nacionalines valstybes žlugus kolonijinei sistemai. Tradicinis kolonializmas daugiausia rėmėsi atviromis atsilikusių šalių tautų plė-

šimo formomis, tuo tarpu neokolonializmas remiasi lankstesnėmis, užmaskuotomis formomis, labiau pritaikytomis prie dabartinių sąlygų, t. y. prie pasikeitusio jėgų santykio pasaulinėje arenoje. Strateginis neokolonializmo tikslas — išlaikyti išsivadavusias šalis pasaulinio kapitalistinio ūkio sistemoje, nukreipti jų vystymąsi imperializmui norima kryptimi.

Imperialistinės šalys neokolonializmo politiką įgyvendina daugeliu formų ir metodų. Ekonominėje srityje svarbiausios formos yra monopolistinio kapitalo (valstybinio ir privatinio) eksportas, neekvivalentiški prekiniai piniginiai santykiai, įvairios nelygiatėsės sutartys.

Pagrindinė neokolonijinės ekspansijos jėga tapo pačios imperialistinės valstybės. Tai paaiškinama šiomis priežastimis. Pirma, žlugus kolonijinei sistemai, daugelis Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalių pasidarė „nepalankaus investicinio klimato“ zona privatiniam monopolistiniam kapitalui. Šiose šalyse išsivystė platus antiimperialistinis judėjimas, daugelyje jų apribojama užsienio kapitalo veikla nacionalizuojant jam priklausantią nuosavybę, apdedant dideliais mokesčiais ir pan. Privatinio kapitalo išvežimo tempų sulėtėjimą, o atskirais metais (1958, 1959, 1962) ir absoliutų jo sumažėjimą kompensuoja dideli valstybinio kapitalo išvežimo tempai. Antra, imperialistinės valstybės gali naudoti lankstesnius metodus skverbdamosios į besivystančių šalių ekonomiką (vienu metu daromas ir ekonominis, ir politinis spaudimas, remiamasi tarptautinio valstybės autoriteto įtaka). Trečia, imperialistinių valstybių ekonominės ekspansijos didėjimui turi įtakos išaugęs jų vaidmuo ekonomikoje. Dėl šių priežasčių šeštojo dešimtmečio pabaigoje ir septintojo dešimtmečio pradžioje valstybės lyginamasis svoris bendroje išvežto į besivystančias šalis kapitalo sumoje sudarė 60—70% ir tik septintojo dešimtmečio pabaigoje pradėjo santykiškai mažėti (14, p. 83).

Valstybinio kapitalo išvežimo atmainos į besivystančias šalis yra „pagalba“ ir paskolos. Tačiau šia „pagalba“ imperialistinės valstybės siekia priversti išsivadavusias šalis plaukti savo užsienio politikos farvaterėje (pavyzdžiui, 1963 m. JAV priėmė nutarimą, pagal kurį „ekonominės pagalbos“ negaudavo šalys, per 60 dienų nenutraukusios ekonominių ryšių su Kuba), palaikyti artimus santykius su išsivadavusiomis šalimis, skatinamos savo prekių eksportą.

Didelė valstybinio kapitalo dalis eksportuojama pagal dvišalius susitarimus skolinamojo kapitalo, subsidijų, „dovanų“, taip pat „neatlyginamos pagalbos“ formomis. „Neatlyginama pagalba“ — naujausia kapitalo išvežimo forma, užtikrinanti praktiškai neribotą skerbimąsi į besivystančias šalis. Ji yra atviro politinio pobūdžio. Plačiai paplitusi šios „pagalbos“ forma — techninė pagalba, kuri reiškiasi taikant mokslo ir technikos dokumentaciją, rengiant nacionalinius kadrus. Šios „pagalbos“ būdu eksportuojama buržuazinė ideologija (technikų ekspertų, dėstytojų ir pan. propaguojamos buržuazinės pažiūros).

Neokolonijinė imperialistinių valstybių ekspansija paruošia sąlygas privatinio monopolistinio kapitalo eksportui. Svarbų vaidmenį šioje srityje vaidina valstybinė privatinių investicijų garantija nuo rizikos (ekspropriacijos, sunkumų, susijusių su kapitalų pervedimu, nuostolių dėl nacionalizavimo), mokesčių lengvatos, taikomos eksportuojant kapitalą į besivystančias šalis, ir pan.

Monopolijos perkelia į buvusias kolonijas kai kurias įmones, reikalaujančias daug darbo jėgos, energijos, medžiagų, taip pat teršiančias aplinką. Japonija ir VFR ypač suinteresuotos steigti svetur stambias įmones, nes joms neužtenka savo teritorijos.

Didelis vaidmuo neokolonijinio išnaudojimo mechanizme tenka daugianacionalinėms tarptautinėms monopolijoms. Besivystančios šalys šioms monopolijoms yra didžiausias naudingų iškasenų ir pigios darbo jėgos šaltinis, duodantis milžiniškus pelnus, t. y., kai lėšos investuojamos industriniu atžvilgiu išsivysčiusiose šalyse, monopolijų pelnas siekia vos

12%, o kapitalas, investuotas besivystančiose šalyse,— daugiau kaip 17% pelno (5, p. 33).

Dėl monopolistinio kapitalo eksporto didėja besivystančių šalių įsiskolinimas užsieniui. Šios šalys paskoloms grąžinti, taip pat palūkanoms sumokėti priverstos išleisti didelę dalį pajamų, gautų iš nacionalinės produkcijos eksporto.

Išsivadavusios šalys tebėra išnaudojimo objektas užsienio prekybos srityje. To prielaidas sudaro daugumos jų orientacija į pasaulinę kapitalistinę rinką, žaliavinis jų eksporto kryptingumas, mažas darbo našumas. Neokolonijinis išnaudojimas remiasi monopolinių kainų mechanizmu, veikiančiu pasaulinėje kapitalistinėje rinkoje, neekvivalentiniais mainais. Besivystančios šalys patiria didelius nuostolius dėl to, kad jose mažesnis darbo našumas. Vadinasi, kiekvienos prekės vieneto vertė paprastai didesnė už internacionalinę.

Pakilus naftos ir žaliavų kainoms, besivystančių šalių padėtis užsienio prekybos srityje kiek pagerėjo. Tačiau tuo pat metu padidėjo ir pramoninių prekių, importuojamų iš kapitalistinių šalių, kainos. Kita vertus, tų besivystančių šalių, kurios importuoja naftą ir jos produktus, padėtis pablogėjo.

Neokolonijinis išsivadavusių šalių išnaudojimas prekių piniginių santykių srityje reiškiasi taip pat protekcionistine imperialistinių valstybių politika ir įvairių netarifinių apribojimų taikymu jų eksportuojamoms prekėms.

Viena iš šiuolaikinio kolonializmo atmainų — kolektyvinis neokolonializmas. Jį vykdo įvairios tarptautinės finansų ir kredito organizacijos (Tarptautinis rekonstrukcijos ir vystymo bankas, Tarptautinis valiutų fondas ir kt.), taip pat valstybinė monopolistinė sąjunga — Europos ekonominė bendrija.

Besivystančios šalys kovoja prieš neokolonializmą, siekia įvesti naują tarptautinę ekonominę tvarką. TSKP XXV suvažiavime buvo pažymėta: „esant dabartiniam pasaulinių klasinių jėgų santykiui, išsivadavusios šalys visiškai gali priešintis imperialistų diktatui, siekti teisingų, tai yra lygiateisiškų ekonominių santykių“ (2, p. 12). Ši santykių lemia ne tik tai išaugusi socialistinių valstybių įtaka pasauliniam vystymuisi ir tolesnis imperializmo silpnėjimas, bet ir išaugęs vaidmuo tų jaunų nacionalinių valstybių, kurios sugebėjo pasinaudoti struktūriniais pakitimais pasauliniame kapitalistiniame ūkyje.

Siekiant įgyvendinti naują tarptautinės ekonominės tvarkos programą, kurią patvirtino SNO 1974 m., itin didelę reikšmę turi bendra besivystančių šalių kova, antiimperialistinis šios kovos pobūdis. Tačiau užsienio ekonominių ryšių pertvarkymas glaudžiai susijęs su radikaliais vidiniais socialiniais ekonominiais pertvarkymais.

Išsivadavusių šalių ekonomikos problemos

Šalys, išsivadavusios iš kolonijinės priespaudos, susiduria su ekonomikos vystymo klausimu: kokių kelių pasukti — kapitalistiniu ar nekapitalistiniu? Konkretus šio klausimo sprendimas priklauso nuo tarptautinės padėties ir klasinių jėgų santykio šalies viduje.

Kapitalistinės orientacijos valstybėse mažėja feodalinų ir ikifeodalinų santykių vaidmuo. Tačiau šis kelias kartu veda prie kapitalizmui būdingų prieštaravimų. Sparčiai vyksta klasių turtinės nelygybės didėjimas, santykinis ir absoliutinis darbo žmonių nuskurdimas, didelė bedarbių armija, pagilėja disproporcijos tarp atskirų liaudies ūkio šakų. Šiose šalyse dar labiau ekonomiškai įsiviešpatauja tarptautinės monopolijos. Ekonominis priklausymas išsivysčiusioms kapitalistinėms šalims išlieka.

Siuolaikinėmis sąlygomis didėja šalių, pasukančių nekapitalistiniu keliu, skaičius. Vien tik per septintą dešimtmetį šį kelią pasirinko Angolos, Afganistano, Benino, Mozambiko, Etiopijos ir kitų valstybių liaudis. Tai dar kartą patvirtina lenininę išvadą, kad „imperializmo sąlygomis ekonomikai atsilikusios šalys gali pereiti į socializmą, aplenkdamos kapitalizmo vystymosi stadiją“ (1, p. 213).

Išsivadavusių šalių galimumas pasukti nekapitalistinio vystymosi keliu padidėjo trečiajame bendrosios kapitalizmo krizės etape, kai neišvengiamai paastrėjo vidiniai imperializmo prieštaravimai, o pasaulinė socializmo sistema tapo lemiamu visuomenės vystymosi veiksniu. Daugumoje besivystančių šalių įsitvirtino revoliuciniai demokratiniai režimai, besiremiantys plačiais liaudies masių sluoksniais, didėja darbininkų ir komunistų partijų įtaka. Šiomis sąlygomis išsivadavusios šalys nuo izoliuotų veiksmų prieš atskiras monopolijas ir tam tikrus imperialistinio išnaudojimo metodus pereina prie aktyvaus pasipriešinimo visai neokolonializmo praktikai apskritai. Tai vienas iš pagrindinių paskutiniojo dešimtmečio ekonominio išsivadavimo kovos bruožų.

TSKP XXVI suvažiavime buvo mokliškai apibendrinta socialistinės orientacijos valstybių praktinė patirtis ir pabrėžta, kad, nors atskirų šalių ekonomika vystosi ir specifiškai, jų „<...> pagrindinės kryptys yra panašios. Tai — laipsniškas imperialistinių monopolijų, vietinės stambiosios buržuazijos ir feodalų pozicijų likvidavimas, užsienio kapitalo veiklos apribojimas. Tai — liaudies valstybės vadovavimo ekonomikai užtikrinimas ir perėjimas prie planinio gamybinių jėgų vystymo, kooperatinio sąjūdžio kaime skatinimas. Tai — darbo žmonių masių vaidmens visuomenės gyvenime didinimas, laipsniškas valstybės aparato stiprinimas liaudžiai ištikimais nacionaliniais kadrais. Tai — antiimperialistinis šių šalių užsienio politikos pobūdis. Jose stiprėja revoliucinės partijos, reiškančios plačių darbo žmonių masių interesus“ (3, p. 12). Tik šios kryptys padeda sėkmingai spręsti opias besivystančių šalių ekonomines problemas, kurios glaudžiai tarpusavyje susijusios ir reikalauja kompleksinio sprendimo.

Išsivadavusios šalys susiduria su šiomis pagrindinėmis ūkinėmis problemomis: ekonominio atsilikimo įveikimu, nacionalinės ekonomikos sukūrimu ir materialinio bei kultūrinio gyventojų lygio pakėlimu. Jas išspręsti galima tik iš esmės pertvarkius visą egzistuojančią visuomeninių santykių struktūrą, pašalinus ekonominį neokolonializmo pagrindą — susiklosčiusią tarptautinio kapitalistinio darbo pasidalijimo sistemą.

Lemiamą ekonominio atsilikimo įveikimo kryptis yra nacionalinės ekonomikos vystymas. Septintojo dešimtmečio pabaigoje daugelis besivystančių šalių pradėjo orientotis į vidinius veiksmus, t. y. tarptautinių monopolijų viešpatavimo nacionalinėje ekonomikoje likvidavimą. Taikomos tokios pagrindinės užsienio kapitalo veiklos apribojimo formos: pramonės, žemės ūkio, finansų ir kredito, prekybos ir kitų įmonių nacionalizavimas;

teisinių administracinių užsienio monopolijų kapitalinių įdėjimų apribojimas atskirose liaudies ūkio šakose ir sferose;

tarptautinių monopolijų gaunamo pelno išvežimo apribojimas didinant joms mokesčių dydį, kontroliuojant valiutines operacijas.

Tačiau tai nereiškia, kad besivystančios šalys atsisako panaudoti valstybinį ir privatinį užsienio kapitalą. Dažnai kuriamos mišrios bendrovės, kuriose kartu su nacionaliniu kapitalu dalyvauja ir užsienio firmos. Tai leidžia jaunos Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos valstybėms panaudoti sukauptą techninę patirtį, kvalifikuotus kadrus.

Pastaroju laikotarpiu kova prieš tarptautinių monopolijų ekspansiją ypač sustiprėjo socialistinės orientacijos šalyse. Ryžtingų priemonių šioje srityje buvo imtasi Sirijoje, Etiopijoje, Afganistane ir daugelyje kitų valstybių.

Sukurti nepriklausomą savarankišką ekonomiką besivystančiose šalyse galima tik industrializavimo keliu. Jaunose valstybėse, išsivadavusiose iš kolonialinio jungo, praktiškai nebuvo stambių pramonės įmonių, apginkluotų šiuolaikine technika ir technologija. Pertvarkyti kolonijinę ekonomiką struktūrą, panaikinti sanklodų įvairumą, iš esmės pertvarkyti žemės ūkį galima tik sukūrus savą nacionalinę pramonę.

Pagrindinis išsivadavusių šalių ekonominės istorijos bruožas, būdingas paskutiniams dešimtmečiams,— apdirbamosios pramonės įmonių ir ištisų šakų sukūrimas. Kai kurios iš jų tapo industrinėmis-agrarinėmis valstybėmis. Tačiau daugumas besivystančių šalių žengia pirmuosius žingsnius savarankiškos pramonės kūrimo keliu. Pramoninis perversmas jose sutapo su mokslo ir technikos revoliucijos plėtojimu. Industrializacija vyksta kur kas aukštesniame pasaulinio išsivystymo etape. Viena, tai leidžia besivystančioms šalims panaudoti tam tikrą mokslo ir technikos informacijos kiekį bei sukauptą ekonomiką pertvarkymo patirtį TSRS bei kitose socialistinėse valstybėse. Kita vertus, mokslo ir technikos informacijos perdavimas susijęs su užsienio kapitalo ekspansijos pavojumi. Tarptautinės monopolijos siekia prasiskverbti į išsivadavusių šalių industrializacijos procesą ir panaudoti savo privatiems interesams. Vadinas, išaugo nacionalinės valstybės, kontroliuojančios užsienio kapitalo veiklą, vaidmuo.

Daugelyje besivystančių šalių pasiekta teigiamų industrializacijos rezultatų. Joms būdingi aukšti ir stabilūs pramoninės gamybos augimo tempai, kur lemiamas vaidmuo tenka apdirbamajai pramonei. Bendra pramonės gamybos apimtis 1980 m. besivystančiose šalyse, palyginti su 1950 m., padidėjo 6,7 karto, o išsivysčiusiose kapitalistinėse valstybėse — 3,7 karto. Vidutiniai pramonės produkcijos prieaugio tempai atitinkamai sudarė 6,8% ir 4,6% (10, p. 70).

Pagrindinė besivystančių šalių industrializavimo problema — tai nacionalinio kaupimo fondo sudarymas. Pramonės objektų statybai labai stinga lėšų. Kaupimo fondo apimtį riboja žemas dirbančiųjų pragyvenimo lygis, didelis sanklodų (su mažu darbo našumu) lyginamasis svoris, nepakankamas finansų ir kredito sistemos efektyvumas, mažas amortizacijos fondo vaidmuo, negatyvūs kapitalo importo padariniai. Tarptautinės monopolijos išveža milžiniškus pelnus; tarptautinėje rinkoje tarp imperialistinių ir besivystančių valstybių vyksta neekvivalentiškų mainų; didelė nacionalinių pajamų dalis sunaudojama parazitinių sluoksnių poreikių tenkinimui.

Tačiau besivystančių šalių vidinio kaupimo dinamikoje vyksta pozityvūs poslinkiai. Socialistinės orientacijos vyriausybės daug dėmesio skiria kaupimo problemai. Spartūs nacionalizacijos tempai, progresyvios mokesčių sistemos įvedimas, valstybinio sektoriaus rentabilumo didinimas, kova dėl lygiateisiškumo tarptautiniuose ekonominiuose santykiuose, užsienio monopolijų veiklos apribojimas leidžia padidinti nacionalinio kaupimo normą.

Svarbus vaidmuo besivystančių šalių ekonomikoje tenka valstybiniam sektoriui. Valstybė atlieka ūkinę organizacinę ir privatinio sektoriaus reguliavimo funkcijas. Privačios įmonės nepajėgios kovoti su užsienio kapitalo ekspansija, vykdyti paspartintos industrializacijos politiką. Todėl vienas iš svarbiausių besivystančių šalių ekonominių uždavinių yra valstybinio sektoriaus formavimas ir stiprinimas.

Valstybinis sektorius buvusiose kolonijose kuriamas dviem būdais: nominalizuojant privačias kapitalistines įmones ir kuriant naujas valstybines įmones iš biudžeto lėšų. Paprastai pradiniam valstybinio sektoriaus kūrimo etape vykdoma nacionalizacija, vėliau ji plečiama investuojant kapitalinius įdėjimus. Pavyzdžiui, Bolivijoje, Peru, Ekvadore nuo 40 iki 50% metinių kapitalinių įdėjimų investuoja valstybė (12, p. 70). Pagrindinė investicijų dalis tenka pramonės vystymui. Sirijoje valstybi-

niame sektoriuje gaminama apie 97% visos pramonės produkcijos apimtys. Vertinant valstybės vaidmenį besivystančių šalių ekonomikoje, būtina atsižvelgti į klasinį jos turinį, išsiaiškinti, kokių klasių interesus ji atspindi, kokį vaidmenį vaidina privatinio sektoriaus atžvilgiu. Daugelyje Lotynų Amerikos šalių valstybinis sektorius tapo privačių įmonių priedėliu, tarnauja buržuazijos interesams.

Valstybinis sektorius socialistinės orientacijos šalyse padeda šalinti užsienio kapitalą, sudaro sąlygas nepriklausomos ekonomikos kūrimui, spartina industrializaciją, padeda mažinti ekonominį atsilikimą. Socialiniai valstybinio sektoriaus plėtimo padariniai yra gyventojų materialinio ir kultūrinio lygio kilimas, dirbančiųjų išnaudojimo panaikinimas. Valstybinio sektoriaus plitimas ir tvirtėjimas, ekonomikos industrializavimas padeda spręsti ir kitą gyvybiškai svarbią buvusių kolonijų problemą — esminį žemės ūkio pertvarkymą.

Šiuo metu žemės ūkyje užimta apie 65% besivystančių šalių darbingų gyventojų. Tačiau maisto produktų gamyba gerokai atsilieka nuo poreikių. Žemės ūkio produkcijos importas iš išsivysčiusių kapitalistinių valstybių didėja. Pagrindinių maisto kultūrų deficitas besivystančiose šalyse 1975 m. sudarė 21 mln. t; manoma, kad 1985 m. šis deficitas išaugs iki 48 mln. t (7, p. 59).

Vadinasi, vienas iš svarbiausių besivystančių valstybių uždavinių — gyventojų aprūpinimas maisto produktais. Būtina, kad maisto produktų gamybos tempai būtų spartesni už gyventojų prieaugio tempus.

Žemės ūkio vystymąsi stabdo žemas darbo našumo lygis, sąlygojamas feodalinų, pusiau feodalinų, kai kuriose šalyse ir kapitalistinių santykių. Tik esminiai agrariniai pertvarkymai gali išvesti besivystančių šalių žemės ūkį iš atsilikimo, sudaryti sąlygas visiškam darbo žmonių poreikių patenkinimui.

Kapitalistinės orientacijos šalyse agrarinės reformos atspindi išnaudotojiškų klasių interesus. Pagrindinė derlingiausių žemių dalis išlieka feodalių, dvarininkų ir kaimo buržuazijos rankose. Daugumas valstiečių, samdomų darbininkų, kaimo varguomenės išnaudojama. Tokios reformos nepanaikina antagonistinių prieštaravimų kaime, o tik laikinai juos susilpnina.

Daugelyje socialistinės orientacijos valstybių vykdomi radikalūs žemės ūkio pertvarkymai. Sirijoje, Alžyre, Irake, Angoloje, Birmoje, Nikaragvoje ir kitose šalyse žemė perduodama tiems, kas ją dirba; mažėja stambių žemės savininkų vaidmuo.

Šiuolaikiniam išsivadavusių šalių žemės ūkiui reikia stambios mašininės gamybos, todėl ypatinga reikšmė tenka kooperavimo klausimams. Nekapitalistinės orientacijos valstybių vyriausybės, remdamosi leninine agrarine teorija bei socialistinių šalių žemės ūkio pertvarkymo patirtimi, vykdo laipsnišką smulkių gamintojų kolektyvizavimo politiką; stambiųjų nacionalizuotuose ūkiuose steigia žemės ūkio kooperatyvus.

Didžiulė reikšmė sprendžiant besivystančių šalių ekonomines ir socialines problemas tenka jų bendradarbiavimui su socialistinėmis šalimis. Socialistinės šalys padeda išsivadavusioms šalims įveikti kolonijinį atsilikimą, sukurti nacionalinę ekonomiką, pertvarkyti jos struktūrą.

Viena iš pagrindinių ESPT ir besivystančių šalių bendradarbiavimo formų — užsienio prekyba. Ilgalaikės prekybinės sutartys padeda jaunosioms valstybėms išvengti pasaulinės kapitalistinės rinkos svyravimų, apriboti užsienio monopolijų savavaliavimą nustatant importuojamų ir eksportuojamų prekių kainas, geriau patenkinti savo mašinų ir įrengimų poreikius.

Socialistinės šalys buvusioms kolonijoms tarptautinėje prekyboje sudaro daugelį lengvatų: teikia trumpalaikius ir vidutinius kreditus, panaikina importuojamų prekių iš šių šalių muitus.

ESPT šalys teikia besivystančioms valstybėms nesavanaudišką finansinę, techninę ir mokslo pagalbą. Šiuo metu ją naudojami 92 Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos valstybės (11, p. 6).

TSKP XXVI suvažiavimo medžiagoje pažymėta: „TSKP ir ateityje nuosekliai vykdyd TSRS bendradarbiavimo su išsivadavusiomis šalimis plėtojimo, pasaulinio socializmo ir nacionalinio išsivadavimo judėjimo sąjungos stiprinimo kursą“ (3, p. 16).

LITERATŪRA

1. *Leninas V. I. Raštai*.— V., 1955, t. 31.
2. TSKP XXV suvažiavimo medžiaga.— V., 1976.
3. TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga.— V., 1981.
4. Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa.— V., 1976.
5. *Liaudies ūkis*, 1980, Nr. 5.
6. *Азия и Африка сегодня*, 1981, № 4.
7. МЭМО, 1981, № 1.
8. МЭМО, 1981, № 9.
9. МЭМО, 1981, № 12.
10. Народное хозяйство СССР в 1980 году. Статистический ежегодник.— М.: Статистика, 1981.
11. *Правда*, 1981, 15 февраля.
12. *Экономические науки*, 1979, № 10.
13. *Экономические науки*, 1980, № 9.
14. *Экономическая энциклопедия: Политическая экономия*.— М.: Советская энциклопедия, 1979, т. 3, с. 83.

Kauno A. Sniečkaus
politechnikos institutas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1982 m.
kovo mėn.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИКИ ОСВОБОДИВШИХСЯ СТРАН

В. ЮЩУС, А. КАЛВАЙТИС

Резюме

В большинстве стран, освободившихся после второй мировой войны от колониальной зависимости, ускорились темпы роста экономики. Но общий уровень их экономического и социального развития остается еще низким. Экономика этих стран носит аграрный характер, там слабо развита обрабатывающая промышленность, существуют острые социальные проблемы.

Низкий уровень развития производительных сил обуславливает сложную систему производительных отношений. Эту систему представляют: 1) остатки первобытнообщинного строя; 2) патриархальное хозяйство; 3) мелкотоварное производство; 4) частнокапиталистический сектор; 5) государственный сектор; 6) монополистический капитализм, в котором преобладают монополии империалистических государств. Экономика освободившихся стран, тесно связанная с хозяйством империалистических государств, эксплуатируется ими при помощи различных методов неокOLONIALИЗМА.

Особую группу среди освободившихся стран составляют страны, которые стали на путь некапиталистического развития. Они ведут активную борьбу против неокOLONIALИЗМА, стремятся ускорить темпы развития национальной экономики. Действенную помощь странам социалистической ориентации оказывают Советский Союз и другие социалистические страны.